

METROPOLINIŲ LIETUVOS MIESTŲ MIGRACINIAI REGIONAI XXI AMŽIAUS PRADŽIOJE

Melvinas Shor¹, Donatas Burneika²

¹*Vilniaus universitetas, CHGF Geomokslų institutas,*

M. K. Čiurlionio g. 21, LT-03101 Vilnius

²*Lietuvos socialinių tyrimų centro Visuomenės geografijos ir demografijos institutas,*

A. Goštauto g. 9, LT-01108 Vilnius

El. paštas: melvinshor@gmail.com; donatas.geo@gmail.com

Shor M., Burneika D. MIGRATIONAL REGIONS OF LITHUANIAN METROPOLITAN CITIES AT THE BEGINNING OF 21ST CENTURY. *Geografijos metraštis*, 50, 2017.

Abstract. Migrational regions of Lithuanian metropolitan cities at the beginning of 21st century. The paper tries to reveal the main trends of redistribution of population related to changing employment in Lithuanian regions and the role of metropolitan cities in these processes. Multinodal urban structure of the country did not help to ensure even economic development and as a consequence settlement system of the country starts to change adopting to the new reality. Number of migrants and amounts of redistributed income tax have been used for the revelation of migration flows from all municipalities to Vilnius, Kaunas and Klaipėda. The volumes of inner migration flows was constantly growing since 2004 till 2016, especially those directed to the capital city. The findings, however, show that notwithstanding the growing dominance of Vilnius, the country withholds multi nodal development as Kaunas and Klaipėda continue to play role of interregional development centres concentrating better paid jobs and residents there as well. On the other hand, peripherization processes overtake remaining country, which is losing population at impressive pace.

References 19. Figs 8. In Lithuanian, summary in English.

Keywords: Migration, metropolitan regions, Lithuania, regional geography.

Received: November 2017; accepted: December 2017

Įvadas

Diskusijos emigracijos reiškinių Lietuvoje tema vyksta tiek mokslinėje, tiek populiarioje spaudoje, dažniausiai akcentuojant neigiamas šio reiškinio pasekmes. Itin didelė emigracija iš Lietuvos ir periferinių regionų tuštėjimas dėl vidaus emigracijos į didžiuosius miestus, ypač Vilnių, yra dvi pagrindinės temos, sulaukiančios beveik vien negatyvių vertinimų. Akivaizdu, kad abu šie procesai sukelia ir negatyvių pasekmių Lietuvos socialinei raidai, tačiau kyla dėl objektyvių priežasčių. Nors neigiamos šių procesų pasekmės yra pastebimos (Daugirdas ir kt., 2013), patys procesai vargu ar gali būti vertinami išimtinai neigiamai. Dar didesnių neigiamų pasekmių turėtų migracijos reiškinių nebuvimas besikeičiančioje ekonominėje ir socialinėje Lietuvos ir Europos Sąjungos (toliau – ES) struktūroje. Nors patys procesai yra natūralūs ir iš esmės neišvengiami, tačiau tikėtina, kad jie, jei būtų racionaliai valdomi, galėtų būti ne tokie intensyvūs ir turėti kitokias socialines ir geografines charakteristikas. Kita vertus, duomenys apie šių procesų apimtį yra gana netikslūs (tai įrodo staigūs emigruojančių asmenų skaičiaus svyravimai, pasikeitus, pavyzdžiui, gyventojų apmokestinimo principams), o patikimų duomenų apie

jų vidinį teritorinį pasiskirstymą yra mažai. Daugiausia mokslinių darbų vienaip ar kitaip nagrinėja tarptautinės emigracijos reiškinius (Sipavičienė, Stankūnienė, 2011; Damulienė, 2013; Rudžinskienė, Paulauskaitė, 2014; Aidis, Krupickaitė, 2007), tuo tarpu vidaus migracijų kryptims ir jų poveikiui skiriama gerokai mažiau dėmesio (Ubarevičienė, van Ham, 2017; Burneika ir kt., 2014, Juškevičius, 2015; Kuliešis, Pareigienė, 2011). Išsamiausiai vidaus migracijų kryptis nagrinėjo R. Ubarevičienė (2016), kurios straipsnyje pateikti būtent su trimis didžiaisiais miestais susiję migraciniai srautai. Remiantis 2011 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, iliustruotos pagrindinės gyventojų migracijos kryptys per metus iki gyventojų surašymo. Ji taip pat atskleidė, kad migracijos srautai yra selektyvūs ir į miestus atvyksta aukštesnį išsilavinimą, geresnius darbus turintys ir jaunesni gyventojai, nei iš jų išvyksta (Ubarevičienė, van Ham, 2017).

Šis straipsnis skirtas vidaus migracijos reiškiniams, kurie sulaukia nepalyginamai mažiau dėmesio tiek mokslinėje, tiek populariojoje spaudoje. Siekiama atsakyti į klausimą, kokią įtaką emigracijos srautų kryptims iš savivaldybių turi trys metropoliniai Lietuvos miestai – Vilnius, Kaunas ir Klaipėda. Ankstesni tyrimai atskleidė, kad tik šių miestų įtaka migraciniams srautams stebima toliau nei artimiausiose jiems savivaldybėse (Burneika, Ubarevičienė, 2013). Nors tiek vidaus, tiek tarptautinė migracija didele dalimi susijusios su tomis pačiomis priežastimis, tačiau pastaroji šiuo atveju trumpai bus aptariama tik vidaus migracijos kontekste. Straipsnyje siekiama nustatyti trijų didžiųjų Lietuvos miestų migracinius regionus ir jų kaitą XXI amžiuje. Atliktas tyrimas leis atskleisti svarbiausius socialinių santykių erdvinės dimensijos bruožus, realią Lietuvos gyvenviečių struktūros pokyčių kryptį ir besiformuojančią jos hierarchinę struktūrą. Migracinių srautų analizė leis prognozuoti tiek didžiųjų miestų, tiek periferinių savivaldybių vystymosi perspektyvas. Straipsnyje daugiausia nagrinėjama Lietuvos gyventojų nuolatinės gyvenamosios vietos pokyčius atspindinti vidaus migracija. Nedaug dėmesio skiriama geriau pažintai užsienio migracijai ir šiek tiek kitokį pobūdį turinčiai švytuoklinei (kasdienei) migracijai, kurios XXI a. turėjo aiškia tendenciją augti dėl stipriai padidėjusio gyventojų mobilumo.

Šio straipsnio **objektas** – trijų didžiųjų Lietuvos miestų formuojami migraciniai regionai. Pagrindinis darbo **tikslas** – pagal gyventojų migracijos teritorinės raiškos rodiklius nustatyti trijų didžiųjų Lietuvos miestų migracinius regionus ir jų kaitą XXI amžiuje. Siekiama nustatyti teritorijas, iš kurių daugiausia gyventojų išvyksta į vieną iš šių miestų. Toks tyrimas taip pat leidžia daryti išvadas apie šių miestų funkcinių regionų ribas, nes gyventojų migracija yra susijusi ir su kitokio pobūdžio funkciniais ryšiais. Funkciniai miestų regionai skiriami tik pagal migracijos duomenis nėra absoliučiai tikslūs, tačiau šis ryšys, daugelio autorių nuomone (Hall ir Hay, 1976; Parr 2005), yra vienas svarbiausių apibrėžiant miestų funkcinius regionus. Migracijos gana gerai atspindi tam tikro miesto trauką, jo įtaką konkrečioje teritorijoje ir miesto ekonominį dominavimą.

Migracijos reiškiniai dažniausiai aiškinami ekonominėmis priežastimis. Remiantis neoklasikine ekonomikos teorija, gyventojų migraciją daugiausia sukelia nedarbo lygio ir (ar) darbo užmokesčio skirtumai (Stark, Bloom, 1985). Nėra abejonių, kad ekonominiai motyvai yra vieni svarbiausių veiksnių gyventojams priimant migracinius sprendimus, nors pats reiškinys yra gerokai sudėtingesnis, ir vien ekonominiiais veiksniais ir racionali elgesiu jo paaiškinti negalima (Blau, Duncan, 1973; Ley, 1977). Pagrindiniai migracijos srautai formuojasi iš vietų, kuriose trūksta gerai apmokamo darbo, į regionus, kur darbo jėgos paklausa ir darbo užmokestis yra aukštesni. Žinant darbo užmokesčio ir užimtumo

skirtumus Lietuvoje, galima prognozuoti, jog būtent trys didieji Lietuvos miestai bus pagrindiniais gyventojų traukos centrais. Remiantis šia hipoteze, didžiausi ir dominuojantys visoje šalyje vidinės migracijos srautai turi būti nukreipti į Vilnių, kuris išsiskiria aukščiausiu darbo užmokesčio lygiu ir sparčiausia ekonomine plėtra. Gravitaciniai modeliai, kaip ir pirmasis W. R. Toblerio (1970) geografijos dėsnis, prognozuoja, kad šie srautai turėtų priklausyti ir nuo teritorijos padėties pagrindinių traukos objektų atžvilgiu. Dėl šios priežasties mes galime kelti hipotezę, kad Kauno ir Klaipėdos miestai turėtų vaidinti santykinai svarbesnį vaidmenį atitinkamai vidurio ir vakarų Lietuvos regionuose, tuo tarpu Vilnius turėtų būti svarbiausiu traukos centru rytų Lietuvoje ir savivaldybėse, nutolusiose nuo visų trijų centrų. Vis dėlto lieka neaišku, kaip toli siekia kiekvieno didmiesčio įtakos zona ir kaip jos kinta laike. Šiame skyriuje būtent ir bus bandoma atskleisti tas teritorijas, kuriose Kauno ir Klaipėdos miestai yra patrauklesni migracijų centrai nei Vilnius.

1. Duomenys ir metodai

Straipsnis buvo rengiamas daugiausia naudojant indukcinę logiką grįstus metodus. Svarbiausias tyrimo metodas – empirinė statistinių duomenų analizė, kurios užduotis – remiantis esamais duomenimis, atskleisti nagrinėjamo reiškinių (vidaus migracijos) erdvines charakteristikas. Konkrečiai darbe labiausiai remtasi vizualinės kartografuojamo reiškinių analizės metodu. Autoriai supranta, kad gautas rezultatas atspindi tik esamos, ne visai patikimos ir netikslios, statistinės informacijos sukuriama erdvinį vaizdą ir kažkiek skiriasi nuo realybės. Kita vertus, panašios duomenų patikimumo problemos būdingos visiems tiriamiems socialiniams reiškiniams visuose Lietuvos regionuose, todėl ir paklaidos turėtų būti panašios. Kalbant apibendrintai, šiame straipsnyje pateikiami erdvinio kiekybinio tyrimo, skirto migracijos reiškiniams Lietuvos teritorijoje atskleisti, rezultatai. Šiuo atveju tyrimo patikimumas iš esmės priklauso nuo naudojamų duomenų patikimumo.

Kaip minėta anksčiau, duomenų trūkumas ir yra esminė problema, dėl kurios vidaus migracijos iki šių dienų lieka gana menkai ištyrinėtu reiškiniu. Siekiant atskleisti migracijos šalies viduje ypatumus, tenka naudoti ir tiesioginius, ir netiesioginius duomenis. Migracijos kryptis tarp savivaldybių leidžia įvertinti Statistikos departamento pateikiami duomenys apie emigracijos ir imigracijos mastus Lietuvos savivaldybėse. Šiuo atveju naudoti duomenys, iliustruojantys išvykusių asmenų skaičių iš konkrečios savivaldybės į kiekvieną iš metropolinių miestų. Siekiant įvertinti santykinį kiekvieno miesto vaidmenį emigracijos mastams ir kryptims, straipsnyje pateikta į kiekvieną metropolinį miestą išvykusių gyventojų dalis nuo visų išvykusiųjų šalies viduje. Taip galima įvertinti santykinę kiekvieno didmiesčio svarbą bendruose vidaus migracijos procesuose ir išskirti tas teritorijas, kuriose konkretus miestas yra svarbiausias migrantų traukos objektas. Į tyrimą įtraukti tik oficialiai deklaravimo vietą (savivaldybę) pakeitusių gyventojų migracijos duomenys.

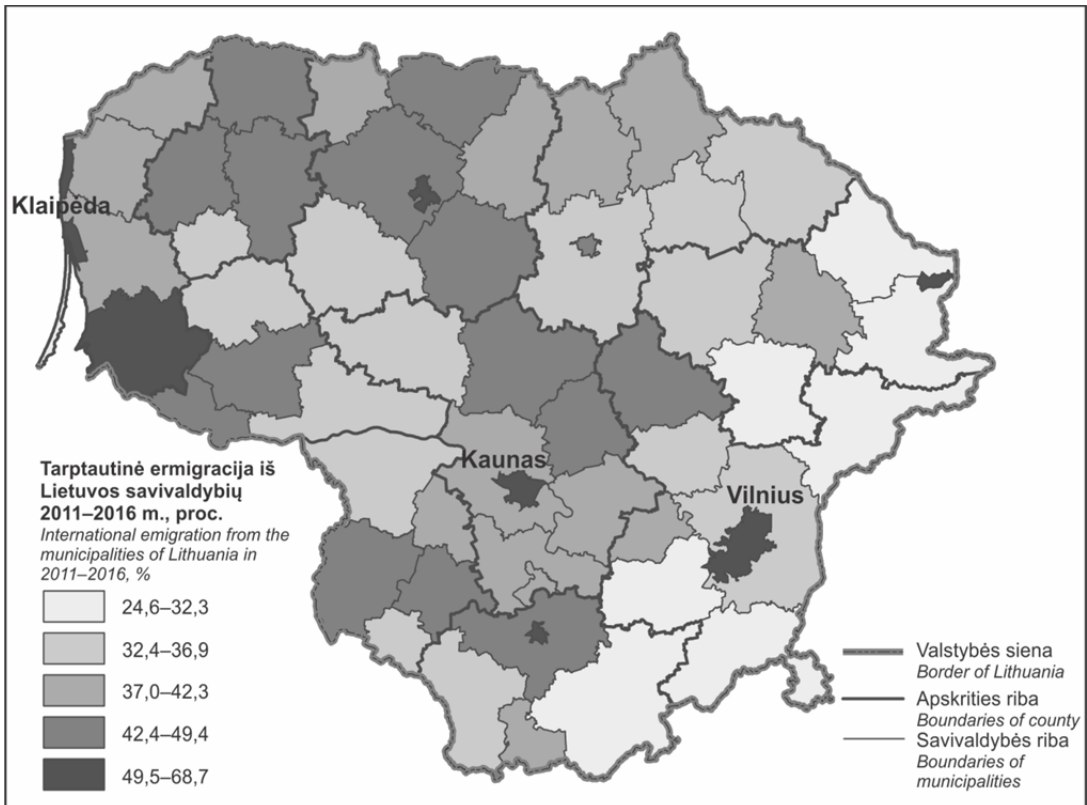
Kitas galimas šaltinis – 2011 m. gyventojų surašymo duomenys. Tačiau šiuo atveju pateikiama informacija apie gyventojų judėjimą tik vienerių metų laikotarpiu iki gyventojų surašymo pradžios, kuris vyko ekonomikos stagnacijos metu, tad gyventojų srautai gali neatspindėti pastarųjų metų tendencijų. Be to, šių duomenų analizės rezultatai jau yra paskelbti (Ubarevičienė, 2015; Ubarevičienė, van Ham, 2017). Dėl to autoriams teko ieškoti papildomos informacijos, kuri geriau atskleistų šalies vidaus migracijos kaitos kryptis. Buvo pasitelkti Valstybinės mokesčių inspekcijos duomenys apie gyventojų pajamų

mokesčio (toliau – GPM) persikirstymą tarp savivaldybių pagal deklaruotą gyvenamąją vietą. GPM persikirstomas kiekvienais metais. Jį gauna ta savivaldybė, kurioje dirbantis asmuo yra deklaravęs savo gyvenamąją vietą. Tai padeda atkleisti skirtumus tarp deklaruotos gyvenamosios vietos ir faktinės darbo vietos arba savivaldybės, kurioje formaliai žmogus dirba. Šie duomenys iliustruoja darbo migraciją, kuri apima tiek gyventojus, realiai pakeitusius gyvenamąją vietą, bet to nedeklaravusius, tiek švytuoklinę migraciją. Pastarosios pastebimą įtaką turi tik ribotoje zonoje aplink analizuojamus miestus. Deja, šie duomenys taip pat neleidžia daryti tikslių išvadų apie migracijos apimtis. Visų pirma tai susiję su tuo, kad nemažai nacionalinio masto įmonių (pirmiausia, didieji prekybos tinklai) yra registruotos Vilniuje, tuo tarpu jų filialai veikia visoje šalyje. Tokiu atveju formali žmogaus darbo vieta dažniausiai yra Vilniuje, nors *de facto* jis dirba ir gyvena kitur. Tokia situacija vis dėlto netrukdo analizuoti migracinių regionų, nes svarbiausios ir didžiausios įmonės iš esmės neturi regioninio pobūdžio ir yra išsidėsčiusios visoje Lietuvoje. Kita vertus, šie duomenys papildė Statistikos departamento rodiklių bazę ir leidžia nustatyti, jei ne tiksliai migracijos apimtis, tai bent santykinę didžiųjų miestų svarbą darbo migracijai skirtingose savivaldybėse ir jos kaitą laike. Pagal juos taip pat galima įvertinti ekonominių procesų centralizacijos mastą ir erdvinę raišką. Visų šių duomenų palyginamoji analizė leidžia pakankamai objektyviai atkleisti Lietuvos gyventojų pagrindines migracijos kryptis, apimtis bei jų svyravimą laike ir nustatyti didžiųjų miestų migracinius regionus, kurie iš esmės atspindi ir Lietuvos miestų funkcinį regionų (miestų ir jų hinterlandų) sąrangą. Kadangi pagrindinis tyrimo tikslas yra susijęs su trijų metropolinių Lietuvos miestų migracinių regionų atskleidimu, o ne konkrečių migracijos apimčių nustatymu, esami duomenų netikslumai neturi esminės įtakos rezultatams.

Siekiant atskleisti neformalios migracijos kryptis, buvo paskaičiuotos Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos miestų savivaldybėse surinkto ir į kitas savivaldybes persikirstyto gyventojų pajamų mokesčio apimtys vienam kitų savivaldybių gyventojui (Valstybinė mokesčių inspekcija, 2017). Dėl to, kad analizuojamo laikotarpio pradžioje keitėsi gyventojų pajamų mokesčio ir savivaldybių biudžetų formavimo principai, šiuo atveju analizuojami tik 2010 ir 2016 metų duomenys. Reikia atsižvelgti ir į tai, kad analizuojamu laikotarpiu keitėsi ir darbo užmokesčio dydžiai, tuo pačiu ir surenkamo GPM kiekis. Lietuvoje savivaldybių persikirstomo GPM kiekis išaugo 57 proc., o Vilniuje – net 73 proc. (Kaune – 43 proc., Klaipėdoje – 59 proc.; Valstybinė mokesčių inspekcija, 2017), tad didesnės persikirstymo apimtys iš dalies yra susijusios ir su šiais pokyčiais. Kita vertus, darbo užmokestis augo panašiai visose trijose miestų savivaldybėse (Vilniuje ir Klaipėdoje – apie 30 proc., Kaune – 37 proc.; Statistikos departamentas, 2017), tad surenkamo GPM kiekiai nagrinėjamuose miestuose skirtingai didėjo daugiausia ne dėl darbo užmokesčio augimo, o dėl darbuotojų skaičiaus pokyčių. Nustatyti erdviniai GPM persikirstymo pokyčiai tarp regionų taip pat turi daugiau būti susiję ne su nevienodai augusiomis algomis, bet su kintančiu darbuotojų, formaliai dirbusių miestuose, skaičiumi.

2. Deklaruotosios migracijos srautų kaita 2001–2016 m.

Šiame skyriuje autoriai, remdamiesi vizualine kartografuotų reiškinių analize, sieks atskleisti trijų didžiųjų miestų imigracinius regionus, atsižvelgdami į deklaruotosios migracijos duomenis, pateikiamus Lietuvos statistikos departamento Oficialiosios statistikos portale (Statistikos departamentas, 2017). Didžiųjų miestų įtaką gyventojų sprendimams



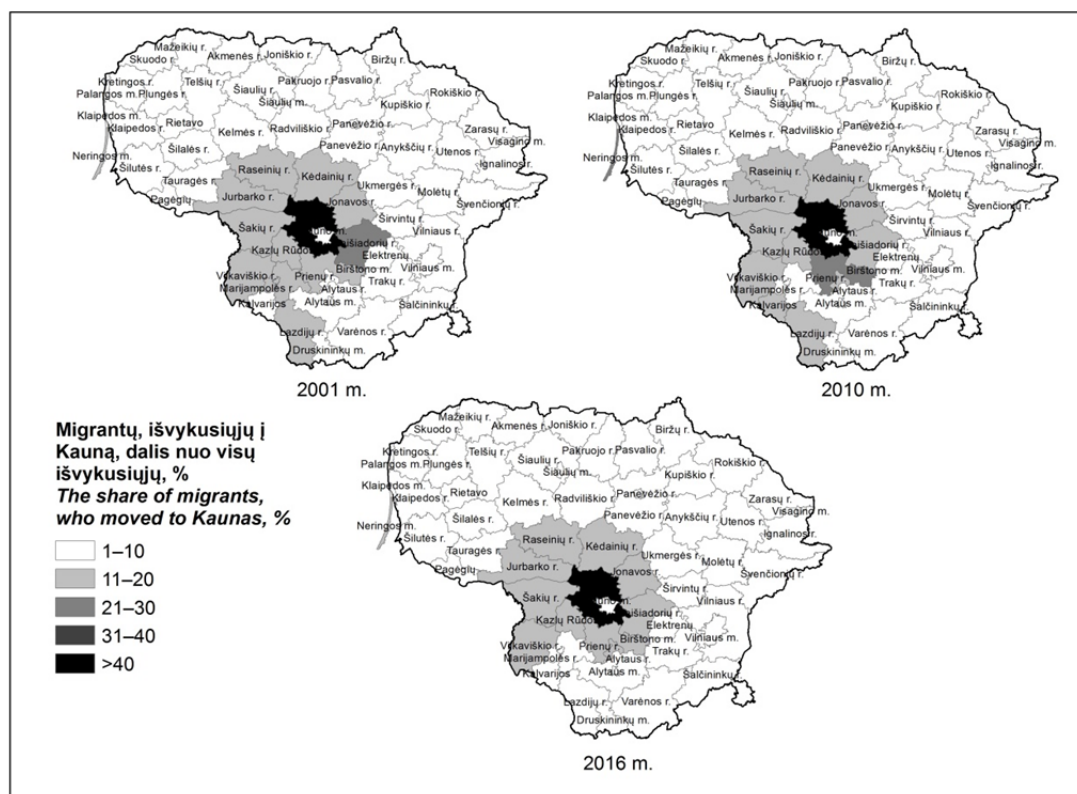
2 pav. Emigravusiųjų į užsienį dalis nuo visų emigrantų 2011–2016 m. (Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2017)

Fig. 2. The share of foreign emigrants from Lithuanian municipalities in 2011–2016 (Source: Lietuvos statistikos departamentas, 2017)

2001–2016 m. Vilniaus miestas ima vaidinti vis labiau dominuojantį vaidmenį. 2001 m. daugiau kaip trečdalis visų vidaus migrantų išvyko į Vilnių tik iš trijų savivaldybių (1 pav.). Pačiame rytiniame šalies pakraštyje Vilnius buvo svarbiausiu traukos centru, bet vis dėlto net čia absoliuti dauguma migrantų rinkosi kitas šalies savivaldybes. Tikėtina, kad tuo metu kiti šalies miestai ir miesteliai vis dar buvo svarbūs renkantis gyvenimo, mokymosi ar darbo vietas. Per tiriamąjį laikotarpį Vilniaus, kaip dominuojančio migrantų traukos centro, vaidmuo stipriai išaugo. Jau 2010 m. net iš septynių savivaldybių į jį vyko daugiau nei 30 proc. visų išvykusių asmenų, o 2016 m. tokių savivaldybių buvo jau devynios. Reikėtų pažymėti, kad 2016 m. nebeliko nė vienos savivaldybės, iš kurios į Vilnių vyktų mažiau nei 5 proc. vidaus migrantų. Ši situacija iliustruoja policentrinėje šalyje vykstančius centralizacijos procesus, kai net nekintant emigracijos mastams, migracijų kryptys labai keičiasi. Periferinių savivaldybių gyventojai mato vis mažiau teritorinių alternatyvų savo tikslams pasiekti ir vis dažniau renkasi Vilnių. Taigi nors tiriamuoju laikotarpiu išvykstančiųjų iš Vilniaus į rytų Lietuvos savivaldybes buvo pastebimai daugiau nei atvykusiųjų į jį (kitai sakant, pats Vilniaus miestas vaidina teigiamą vaidmenį gyventojų skaičiaus kaitai, ypač rytų Lietuvoje), vis dėlto vidinės migracijos veikia kaip gyventojus metropoliuose koncentruojantis reiškinys. Nors atvykstančiųjų į rytų Lietuvos savivaldybes iš Vilniaus nemažėja, tačiau mažėja atvykstančiųjų iš kitų savivaldybių.

Apibendrinant galima teigti, kad nuo 2001 m. iki 2016 m. Vilniaus m. savivaldybės įtaka ir ryšiai su kitomis savivaldybėmis gerokai išsiplėtė ir sustiprėjo. Vilnius tapo dominuojančiu šalies centru, turinčiu intensyvėjančius ryšius ne tik su aplinkinėmis teritorijomis, bet ir praktiškai su visa Lietuva. Tokia situacija atitinka straipsnio autorių lūkesčius, nes šiuo laikotarpiu augo ir santykinis miesto dydis, ir jo ekonominė reikšmė (vis didesnė dalis darbingo amžiaus žmonių ir pridėtinės vertės buvo kuriama šiame mieste).

Migrantų srautai į Kauno miestą visu analizuojamu laikotarpiu buvo daug mažesni, be to, faktiškai nepastebėta, kad jie teritoriškai plėtėsi (3 pav.). Mažesnės migrantų apimtys į Kauną ir buvo tikėtinos, nors, atsižvelgiant į miestų dydžio skirtumą, jos turėtų būti gerokai didesnės. Akivaizdu, kad sostinės statusas ir ekonominė situacija vaidina nemažesnę vaidmenį formuojant migrantų srautus nei pats miesto dydis, šis disbalansas



3 pav. Migrantų, vykusių į Kauno m. savivaldybę, dalis nuo visų išvykusių į Lietuvos savivaldybes 2001, 2010, 2016 metais (Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2017)

Fig. 3. The share of inner migrants from the Lithuanian municipalities who moved to Kaunas in 2001, 2010 and 2016 (Source: Lietuvos statistikos departamentas, 2017)

turėjo tendenciją ryškėti. Jei 2001 m. į Vilnių atvyko 37 proc. daugiau imigrantų nei į Kauną (tai daugmaž atitiko miestų dydžio skirtumus), tai 2016 m. ši disproporcija pasiekė 2,32 karto. Vis dėlto Kaunas taip pat pritraukia nemažai iš kitur išvykstančių gyventojų ir turi tikrai nemažą migracinį regioną, kuriame vaidina dominuojančio traukos centro vaidmenį. Paribio su Vilniaus miesto regionu savivaldybėse (Kėdainiai, Kaišiadorys) migraciniai srautai pasiskirsto daugmaž tolygiai, tad galima teigti, kad sostinės statusas Vilniaus migracinį regioną išplečia, bet artimose alternatyviems centrams teritorijose ši įtaka nėra lemiamą, o tradicinės migrantų kryptys keičiasi lėtai. Net augant Vilniaus įtakai (1 pav.)

Kaip matyti 4 paveiksle, Klaipėdos miestas vaidina labai aiškiai dominuojantį vaidmenį vakarų Lietuvoje. Jo migracinis regionas, skirtingai nei Kauno, turėjo tendenciją augti, tačiau gana ryškiai jis išsiplėtė tik pirmajame analizuojamo laikotarpio etape. Tokia situacija, tikėtina, yra susijusi su mažesne Vilniaus, kaip konkuruojančio centro, įtaka, kuri ryški Kauno atveju. 2001 m. buvo vos kelios vakarinio Lietuvos pasienio regiono savivaldybės, iš kurių į Klaipėdą vyko didesnė dalis migrantų. Jei Kauno atveju nuo 2001 m. iki 2010 m. šio dydžio pokyčio praktiškai nebuvo arba jis net kiek sumenko, tai Klaipėdos atveju stebimas gana nemažas augimas.

Kiek kitokia situacija stebima 2016 metais. 2010–2016 m. iš esmės didėjo tik į Klaipėdą atvykusiųjų skaičius, tačiau ne jų dalis (kitaip sakant, alternatyvios migracijos kryptys Lietuvoje neprarado santykinės reikšmės, lyginant su Klaipėda, net vakarinėje šalies dalyje). Taigi miesto santykinė įtaka savivaldybėms kito mažai, bet centralizacijos tendencijos vakarų Lietuvoje stiprėjo.

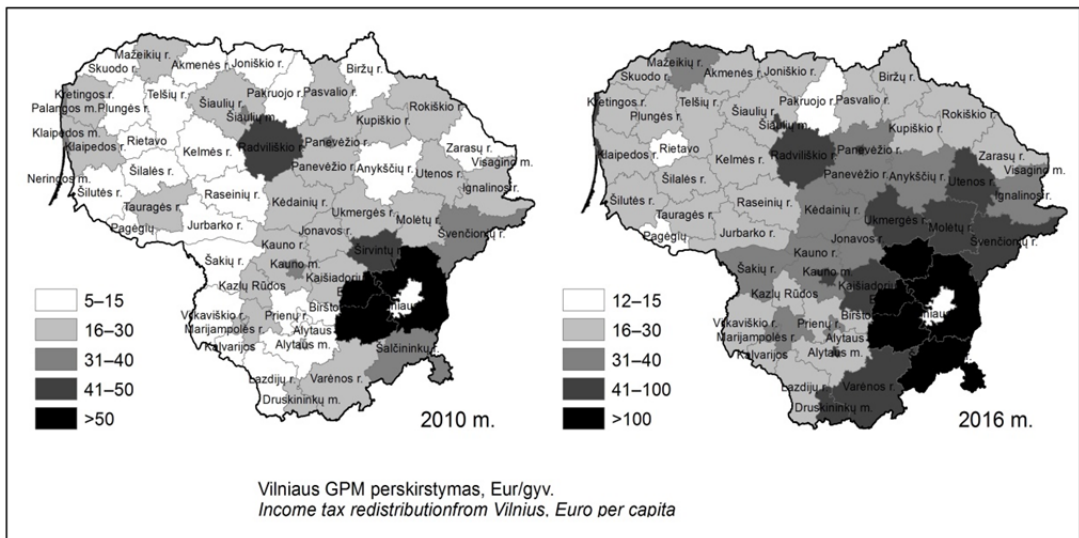
3. Nedeklaruotosios migracijos srautų analizė

Deklaruotosios migracijos srautų analizė parodė augančius vidinės migracijos srautus visoje šalyje, ypač Vilniuje. Tikėtina, kad nedeklaruotosios migracijos srautai turėtų pasižymėti analogiškais erdvinėmis charakteristikomis ir jų kaitos tendencijomis. Erdviniai skirtumai metropolinių miestų migracinių regionų viduje turėtų būti dar didesni, nes šiuo atveju didelę įtaką turi švytuoklinė migracija. Kita vertus, nustatant metropolinių regionų ribų kaitą, šio tipo migracija yra mažai svarbi, nes apima tik artimiausias miestams savivaldybes. Kaip minėta darbo rengimo metodikoje, nedeklaruotosios migracijos srautus, ypač susijusius su darbu, nors ir nelabai tiksliai, bet atspindi centriniame mieste surinktas, bet pagal mokesčių mokėtojų deklaruotą gyvenamąją vietą perskirstomas GPM.

5 paveiksle pavaizduota Vilniaus mieste surinkto GPM perskirstymo kitoms savivaldybėms sklaida pasižymi labai panašiomis teritorinėmis charakteristikomis kaip ir deklaruotosios migracijos atveju, bet migracinio regiono augimo tempai dar spartesni. Kitas skirtumas – deklaruotajai migracijai buvo būdingas gana tolygus mažėjimas tolstant nuo Baltarusijos šiaurės vakarų kryptimi, tuo tarpu GPM mokesčių perskirstymas mažėja gana tolygiai tolstant nuo Vilniaus visomis kryptimis. Iš vienos pusės, tai rodo, kad GPM perskirstymas taip pat neblogai iliustruoja migracinius srautus tarp savivaldybių ir gali būti naudojamas migracijos procesams tirti. Iš kitos pusės, kadangi šiuo atveju turime informaciją, kuri siejama ir su finansiniais srautais, ir su švytuokline migracija, matome, kad Vilniaus įtakos didėjimas yra daugialypis ir apima ne tik gyventojų teritorinį persiskirstymą, bet ir ekonominių srautų centralizaciją. 5 paveiksle neblogai atsispindi ir centro–periferijos santykiai, kai Vilniuje koncentruojasi ne tik gyventojai, bet ir finansai (pajamos), generuojami visoje šalyje.

2010 m. daugiausia GPM iš Vilniaus m. savivaldybės teko Vilniaus r. (net 108 Eur/gyv.), Trakų (77 Eur/gyv.), Elektrėnų (77 Eur/gyv.) ir Širvintų (56 Eur/gyv.) savivaldybėms. Šie skaičiai neabejotinai susiję su intensyviausia švytuokline migracija metropolinių regionų viduje. 2016 m. 16–30 eurų gyventojui GPM iš Vilniaus jau teko praktiškai visoms Lietuvos savivaldybėms, išskyrus Pagėgių, Rietavo ir Pakruojo. Vidurio Lietuvoje – taip pat nemažai savivaldybių, kurioms pervesta 31–40 eurų vienam gyventojui. Šios savivaldybės yra per toli nuo Vilniaus, kad darbo ir gyvenimo vietų nesutapimas galėtų būti susijęs su švytuoklinėmis migracijomis, todėl šie skaičiai atspindi savivaldybių gyventojus, kurie

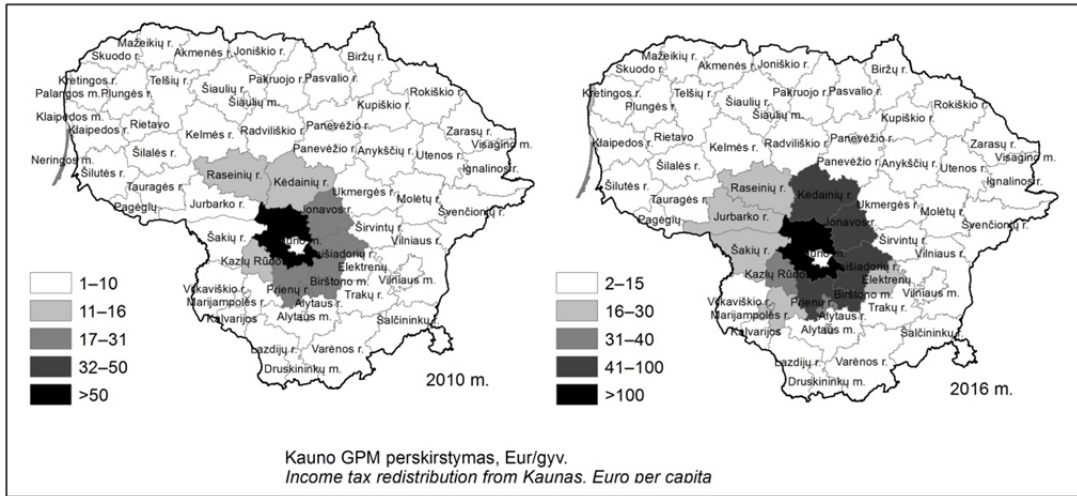
faktiškai arba formaliai dirba Vilniuje. Kadangi regioniniai skirtumai išlieka panašūs kaip ir deklaruotosios migracijos atveju, tikėtina, kad gražinamų GPM sumų augimas atspindi faktinį migracijos augimą, todėl galima teigti, kad Vilniuje (taip pat ir kituose metropoliniuose miestuose) faktiškai gyvena gerokai daugiau žmonių, nei rodo statistiniai duomenys. Aiškiai matyti, kad sostinės trauka nuolat ir labai sparčiai augo, ryškėjo ir integruotas Vilniaus formuojamas regionas, kurį su šiuo miestu sieja intensyviausi ryšiai. Panaši Vilniaus migracinio regiono teritorinė raiška gaunama analizuojant tiek deklaruotąją, tiek nedeklaruotąją migraciją, taigi abiejų šių analizių rezultatai patvirtina vienas kitą.



5 pav. Savivaldybėms perskirstytas Vilniuje surinktas GPM 2010 m. ir 2016 m., euras/1 gyv. (Šaltinis: Valstybinė mokesčių inspekcija, 2017)

Fig. 5. The income tax redistribution from the Vilnius municipality according to formal place of residence of tax payers in 2010 and 2016 (Source: Valstybinė mokesčių inspekcija, 2017)

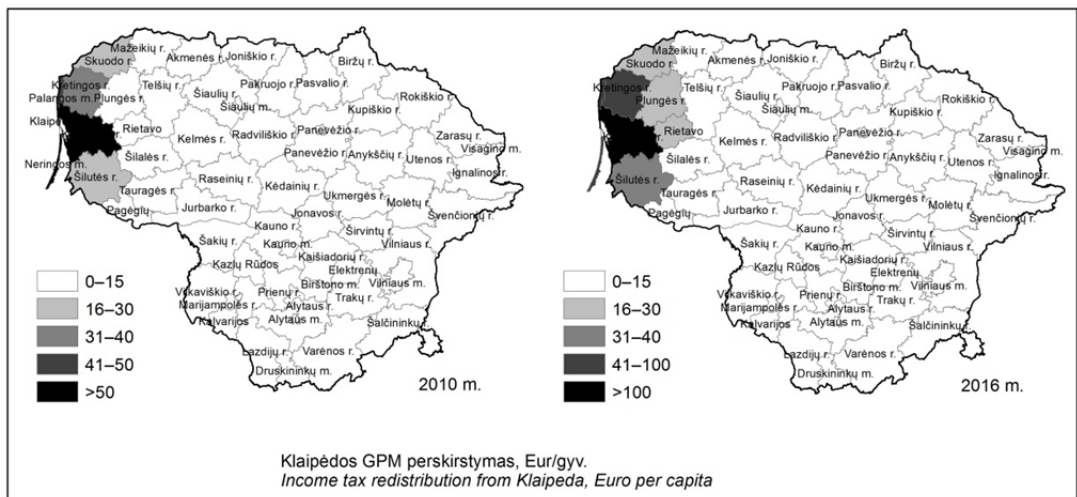
2010 m. Kauno perskirstyto GPM kiekiai buvo gerokai mažesni nei Vilniaus, o kartu mažesni buvo ir neformalių migrantų srautai. Tokia pati situacija išlieka ir 2016 m., tačiau priešingai nei deklaruotosios migracijos atveju, Kauno įtakos regionas pagal GPM plėtėsi gana sparčiai. Galima teigti, kad Kauno miestas vaidina vis svarbesnio metropolinio (tarpregioninio) centro vaidmenį, jei ir negeneruodamas taip sparčiai augančio formalaus migrantų srauto, bet didindamas savo kaip svarbiausio vidurio Lietuvos darbdavio funkcijas. Augo tiek perskirstomų pinigų kiekis, tiek teritorija, kurioje tai ryškiai pastebima. Pats traukos arealas 2016 m. iš esmės sutapo su deklaruotosios migracijos regionu. Tikėtina, kad intensyvėjantys finansiniai srautai rodo darbo vietų (faktinių ir formalių) koncentraciją Kaune, o didelę įtaką čia turi švytuoklinė migracija, kadangi pats įtakos arealas nėra didelis. Taigi galima daryti prielaidą, kad būdamas geroje geografinėje padėtyje (susisiekimo požiūriu) Kaunas pritraukia naujus darbuotojus, kurių dauguma, kaip matoma 3 ir 6 paveiksluose, vis dėlto į Kauno miestą gyventi neatvyksta. GPM perskirstymo šuolis, darbo užmokesčiui kintant nežymiai, rodo, kad Kauno, kaip ekonominio centro, vaidmuo stiprėja, nors migracinių srautų miestas formaliai neaugina.



6 pav. Savivaldybėms perskirstytas Kaune surinktas GPM 2010 m. ir 2016 m., euras/1 gyv. (Šaltinis: Valstybinė mokesčių inspekcija, 2017)

Fig. 6. The income tax redistribution from the Kaunas municipality according to formal place of residence of tax payers in 2010 and 2016 (Source: Valstybinė mokesčių inspekcija, 2017)

Klaipėdos m. savivaldybės perskirstyto GPM kiekio kaitą 2010–2016 m. iliustruoja 7 paveikslas. Nors, kaip ir kitų miestų atveju, perskirstomų finansų srautas išaugo (ypač artimiausių savivaldybių atveju), bet intensyvesni nedeklaruotosios migracijos srautai pastebimi tik iš gana siauro pasienio (pajūrio) savivaldybių ruožo. 2010–2016 m. laikotarpiu intensyvios sąveikos arealas išsiplėtė tik dviem savivaldybėmis (Rietavo ir Plungės). Galima apibendrintai teigti, kad Klaipėda vaidina vis svarbesnį metropolinio centro vaidmenį vakarinėje šalies dalyje, bet pastebimos įtakos zona nėra didelė. Tikėtina, kad ji taip pat iš esmės apsiriboja švytuoklinės migracijos zona.



7 pav. Savivaldybėms perskirstytas Klaipėdoje surinktas GPM 2010 m. ir 2016 m., euras/1 gyv. (Šaltinis: Valstybinė mokesčių inspekcija, 2017)

Fig. 7. The income tax redistribution from the Klaipėda municipality according to formal place of residence of tax payers in 2010 and 2016 (Source: Valstybinė mokesčių inspekcija, 2017)

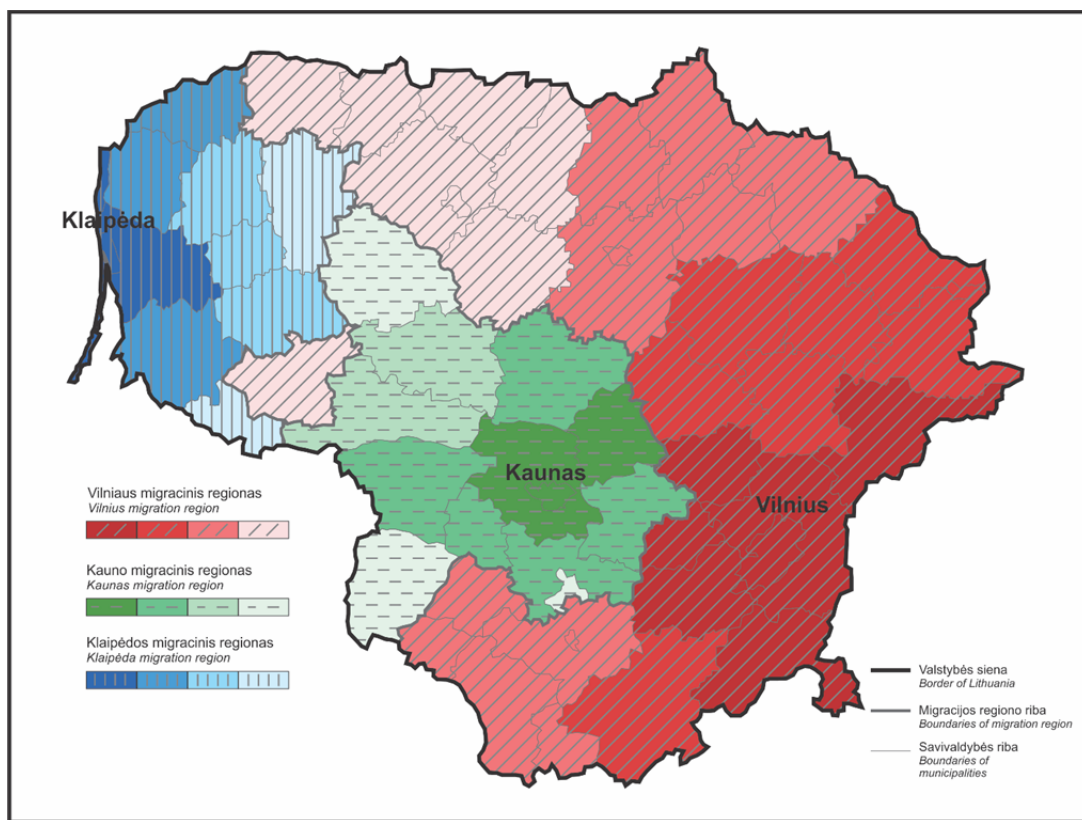
Apibendrinant nedeklaruotosios migracijos analizę, galima pasakyti, kad šis metodas patikslina deklaruotosios migracijos srautų analizės metu gautus duomenis ir padeda išskirti miestų formuojamus branduolius, iš kurių į miestus nukreipti didžiausi darbo ieškančių migrantų srautai sietini labiau su švytuokline migracija. Galiausiai, turėdami abiejų migracinių srautų analizės duomenis, galime patikslinti ir pamėginti nustatyti Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos miestų formuojamų funkcinį regionų, kurie tarsi tampa šių miestų darbo jėgos surinkimo teritorijomis, kur jaučiama stipriausia miesto įtaka ir ryšiai, ribas.

4. Metropolinių miestų migraciniai (funkciniai) regionai

Atlikus deklaruotosios bei nedeklaruotosios migracijos srautų analizes ir turint surinktus bei susistemintus duomenis, buvo išskirti Vilniaus, Kauno bei Klaipėdos miestų migraciniai regionai. Kadangi tiek pastovios, tiek laikinos migracijos yra neabejotinai susijusios su įvairaus pobūdžio (socialiniais, ekonominiais, kultūriniais) funkciniais ryšiais, iš esmės galima teigti, kad nustatyti regionai turi gerai iliustruoti ne tik migracinius, bet ir apskritai funkcinis Lietuvos miestų regionus, t. y. teritorijas, kurios su konkrečiais metropoliniais miestais yra susijusios labiau nei su kitais (*de facto* – miestų hinterlandus). Funkciniai miestų regionai, skiriami tik pagal migracijos duomenis, nėra absoliučiai tikslūs, tačiau šis ryšys, daugelio autorių nuomone (Berry, 1973; Hall, Hay, 1980;), – vienas svarbiausių apibrėžiant miestų funkcinis regionus. Migracijos gana gerai atspindi tam tikro miesto trauką, jo įtaką konkrečioje teritorijoje ir miesto ekonominį dominavimą. Tokią prielaidą galima daryti dar ir todėl, kad nedeklaruotosios migracijos analizė atskleidė ir dalies finansinių srautų sklaidą šalyje.

Metropolinių Lietuvos miestų migracinių (funkcinių) regionų nustatymui daugiausia buvo naudoti formalios (deklaruotosios) migracijos analizės rezultatai. GPM persikirstymo analizė papildė šį tyrimą ir padėjo prie migracinių regionų priskirti tas savivaldybes, kuriose deklaruotosios migracijos apimtys per mažos, o skirtumai tarp jos krypčių per menki, kad būtų galima jas aiškiai priskirti kuriam nors miestui. Be to, GPM persikirstymo duomenys padėjo išskirti migracinių (funkcinių) regionų branduolius, nes jie iliustruoja ir švytuoklinę migraciją. Pastarojo tipo migracijos zona rodo teritoriją, kuri funkcionuoja kaip vieninga darbo rinka ir iš esmės yra tas centras, kuris formuoja funkcinį regioną, nulemdamas jo hinterlando dydį. Savivaldybės, kur tiek formalios migracijos, tiek GPM persikirstymo kryptis sutampa dominuojant vienam miestui, buvo priskirtos atitinkamai intensyvios ir vidutinės to miesto įtakos zonoms. Tuo tarpu savivaldybės, kurios pagal deklaruotosios migracijos analizės rezultatus negali būti aiškiai priskirtos vienam iš metropolinių miestų, priskirtos vieno iš jų silpnos įtakos zonai pagal GPM duomenis. *De facto* šių teritorijų ryšiai su Lietuvos metropoliniais miestais yra maži, čia didesnė tarptautinės emigracijos dalis (2 pav.). Tokiai zonai priskirta didelė teritorija tarp Radviliškio, Mažeikių ir Kelmės rajonų savivaldybių (8 pav.). Žinoma, santykinai mažesnius migracinius srautus į tris didžiuosius miestus kai kurių savivaldybių atveju lemia Šiauliai ir Panevėžys, išliekantys svarbiais migrantų traukos centrais kaimyninių teritorijų gyventojams. Vis dėlto labiausiai tikėtina, kad santykinai maža didžiųjų miestų svarba migracijų srautams čia yra nulemiama jų geografinės padėties. Net Šiaulių miesto gyventojams nei Vilnius, nei Kaunas nėra aiškiai dominuojantys migracijų centrai. Tikėtina,

kad šiai zonai didelę įtaką daro ir Rygos metropolinis centras, bet šią prielaidą reikėtų patikrinti atskirais tyrimais.



8 pav. Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos miestų migraciniai (funkciniai) regionai ir jų struktūrinės dalys 2016 m. (branduoliai, stiprios, vidutinės ir silpnos įtakos zonos)

Fig. 8. The structural parts of Vilnius, Kaunas and Klaipėda migrational (functional) regions in 2016 (their cores and zones of intensive, medium and weak influence)

Menkiausiai Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos įtaka pasireiškia šiaurės vakarų Lietuvoje, kur jaučiama kiek didesnė Šiaulių ir Panevėžio įtaka. Kaip jau minėta pradžioje, šie miestai nebuvo tirti, nes jų dominavimas ir šių miestų formuojami funkciniai regionai turi labai mažą regioninę išraišką, jų įtaka tėra lokali, beveik nepasireiškianti platesnėje Lietuvos teritorijoje. Iš trijų metropolinių centrų labiausiai šioje teritorijoje pasireiškia Vilniaus trauka. Palyginti nemaži migrantų srautai iš šiaurės Lietuvos vyksta į sostinę, o jų dalis kiekvienais metais nors ir menkai, tačiau auga. Taigi šis regionas buvo įvardytas kaip Vilniaus migracinio (funkcinio) regiono silpnos įtakos zona, kurią galbūt būtų galima vadinti didžiausia šalies periferija. Nors čia Vilniaus trauka nėra stipri, tačiau miesto įtaka tikrai jaučiama ir ji nuolat auga. Kita vertus, tokie menki ryšiai su šalies pagrindiniais centrais rodo, kad galbūt šioje vietoje yra potencialo kurtis dar vienam tarpregioniniam centrai, visų pirma – Šiauliuose. Kitu atveju, tikėtina dar didesnė šio regiono periferizacija, dar didesnė tarptautinės emigracijos svarba, spartesnė depopuliacija ir kiti negatyvūs socioekonominiai reiškiniai.

Išvados ir apibendrinimas

Skiriant metropolinių miestų migracinius (funkcinius) regionus, buvo siekiama pagilinti žinias apie Lietuvoje besiformuojančius socioekonominius ryšius, kintančią miestų sistemą ir metropolinių miestų reikšmę šiems procesams. Kaip ir tikėtasi, plačiausią ir glaudžiausiais ryšiais susietą funkcinį regioną formuoja Vilnius ir šio miesto migracinis regionas, 2001–2016 m. laikotarpiu jis augo sparčiausiai. Laikotarpio pabaigoje Vilnius daugumos Lietuvos savivaldybių gyventojams buvo dominuojantis traukos centras. Tai pasakytina apie visas nuo visų trijų metropolinių centrų nutolusias savivaldybes, nors jos net ir su Vilniumi turi gana menkus migracinius ryšius. Straipsnio hipotezė, kad Vilniaus formuojamas funkcinis regionas turėtų būti pats didžiausias, labiausiai integruotas, jį siejantys ryšiai stipriausi, o plėtra sparčiausia, pasitvirtino. Tokia situacija rodo Lietuvos teritorijos centralizacijos tendencijas, kai šalies miestų sistemoje, kaip ir daugelyje kitų nedidelių valstybių, ima aiškiai dominuoti vienas centrinis miestas.

Tiek Kaunas, tiek Klaipėda išlaiko ir net plečia savo, kaip dominuojančių regionuose metropolinių centrų, funkcijas. Galima teigti, kad jų tarpregioninė įtaka auga ir jie tampa vis svarbesniais tarpregionines funkcijas vykdančiais centrais, net jei Kauno regiono atveju kai kuriose vietose Vilniaus svarba auga sparčiau. Nors Vilniaus santykinė svarba didėja didžiojoje šalies dalyje, bet Lietuva išlaiko policentrinę miestų sistemą, ir artimiausiu metu nėra prielaidų šiai tendencijai iš esmės pasikeisti. Tokia situacija, tikėtina, klostosi dėl specifinės didžiųjų (metropolinių) miestų geografinės padėties, kai centrinis miestas yra įsikūręs periferiniame, tradiciškai labiausiai ekonomiškai atsilikusiame, menkus ryšius su likusia šalies teritorija turinčiame, ne pajūrio regione. Tai leidžia kitiems miestams išnaudoti jų geografinės padėties privalumus išlaikant ir pritraukiant ekonomines veiklas ir gyventojus.

Stipri Kauno ir Klaipėdos įtaka migracinių srautų kryptims jaučiama teritorijose už šių miestų apskričių ribų. Šių miestų hinterlandai, nors pastebimai ir nesiplečia, tačiau juos siejantys vidiniai ryšiai, kurių įtaka čia atsispindi, bent artimiausiu metu neturi prielaidų silpnėti.

Nors migraciniai srautai ir nėra vienintelis indikatorius, pagal kurį galima nustatyti miesto formuojamą funkcinį regioną, tačiau šių srautų į didžiuosius miestus analizės pagrindu įmanoma pakankamai patikimai nustatyti funkcinį miestų regionų ribas. Šios ribos gana objektyviai nurodo miesto įtakos zoną, jo dominavimą ir tokio dominavimo išblėsimą tam tikroje teritorijoje, todėl migraciniai srautai gali būti laikomi vienu pagrindiniu funkcinį miestų regionų analizės objektu, ypač jei įvertinama ir švytuoklinė migracija.

Teritoriniu požiūriu per visą 2001–2016 m. laikotarpį labiausiai išsiplėtė Vilniaus miesto funkcinis regionas. Ryšių intensyvumas itin stiprėjo rytų ir šiaurės rytų kryptimis, kur nėra konkuruojančių metropolinių miestų. Sostinė pradeda dominuoti pietų bei pietvakarių Lietuvoje, kur anksčiau buvo stipriau jaučiama Kauno įtaka. Pastarojo miesto atveju matyti potenciali jo įtakos plėtra šiaurės ir šiaurės vakarų Lietuvos kryptimis.

Tinkamai įvertinus Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos miestų migracinius, tuo pačiu ir funkcinis regionus bei jų kaitos tendencijas, galbūt netgi pradėjus juos centralizuotai administruoti ir planuoti, būtų įmanoma sušvelninti ekonominius bei socialinius skirtumus tarp jų regionų, taip pat gerinti gyvenimo sąlygas jų viduje.

Literatūra

- Aidis, R., Krupickaitė, D., 2007. Jaunimo emigracijos tyrimas: Lietuvos universitetinių aukštųjų mokyklų studentų nuostatos emigruoti. *Oikos: Lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 3: 36–50.
- Blau, P. M., Duncan, O. D., 1967. *The American occupational structure*. New York, London, Sydney: John Wiley & Sons, Inc.
- Burneika, D., Daugirdas, V., Ubarevičienė, R., 2014. Migration as a factor of development of the depopulating areas in East EU countries – The case of Lithuania. *Europa XXI*. Vol. 27. ISSN 1429-7132.P.: 79-94. Polish academy of sciences, Warsaw.
- Burneika, D., Ubarevičienė, R., 2013. Metropolitan regions in Lithuania – trends of soviet urban system transformations. *Kyiv geographic almanac* No 8. P.107-113. Kyiv.
- Damulienė, A., 2013. Migracijos problema Lietuvoje ir jos įtaka šalies ekonomikai. *Business systems and economics* vol. 3 (1). P.:106 – 118.
- Daugirdas, V., Burneika, D., Kriaučiūnas, E., Ribokas, G., Stanaitis, S., Ubarevičienė, R., 2013. Lietuvos retai apgyventos teritorijos. red. V. Daugirdas. P.:166.ISBN 978-9955-531-46-3. Vilnius, LSTC.
- Hall, P., Hay, D., 1980. *Growth centres in the European urban system*. London : Heinemann Educational Books.
- Juškevičius, P., 2015. Lietuvos miestų sistemos raida ir jos ateities perspektyvos. *Acta Academiae Artium Vilensis*, 76, pp. 11–34.
- Kuliešis, G., & Pareigienė, L., 2011. Lietuvos regionų depopuliacijos prielaidų tyrimas [Study of the depopulation assumptions of the Lithuanian regions]. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 5(29), pp. 116–125.
- Ley, D., 1977. Social geography and the taken for granted world. *Transactions of the Institute of British Geographers* 2 (4), p 498 – 512.
- Parr, J., 2005. Perspectives on the city-region. *Regional Studies* 39(5), p. 555–566.
- Sipavičienė, A., Stankūnienė, V., 2011. Lietuvos gyventojų (e)migracijos dvidešimtmetis: tarp laisvės rinktis ir išgyvenimo strategijos. *Filosofija.Sociologija*. Vilnius, 2011, Nr. 4. 323-333. ISSN 0235-7186. Statistikos departamentas. 2017. <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize/>.
- Rudžinskienė, R., Paulauskaitė, L., 2014. Lietuvos gyventojų emigracijos priežastys ir padariniai šalies ekonomikai. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*. Nr.8. P. 62 – 78. Vilnius: VU.
- Stark, O., Bloom, D., 1985. The New Economics of Labor Migration. *American Economic Review*, 75, 173-178.
- Tobler, W. R., 1970. A Computer Movie Simulating Urban Growth in the Detroit Region. *Economic Geography*, 46, pp. 234–240.
- Ubarevičienė, R., 2016. Lietuvos gyventojų vidaus migracijų teritoriniai ypatumai XXI a. Lietuvos socialinė raida: teritorinis aspektas. ISSN 2424-497X (online), ISSN 2029-963X (print).
- Ubarevičienė, R., van Ham, M., 2017. Population decline in Lithuania: who lives in declining regions and who leaves? *Regional Studies, Regional Science* 4 (1), 57-79.
- Valstybinė mokesčių inspekcija. (2017). <http://www.vmi.lt/cms/web/guest/ataskaitu-archyvas>.

MIGRATIONAL REGIONS OF LITHUANIAN METROPOLITAN CITIES AT THE BEGINNING OF 21ST CENTURY

Melvinas Shor¹, Donatas Burneika²

¹*Vilnius University, CHGF Institute of Geosciences, M. K. Čiurlionio str. 21, LT-03101 Vilnius*

²*LSRC Institute of Human Geography and Demography, A. Goštauto str. 9, LT-01108 Vilnius*

E-mail: melvinshor@gmail.com; donatas.geo@gmail.com

Summary

The problem of emigration is topical in Lithuania but the main attention is paid to foreign emigration flows. The internal migration is the main focus of this paper, which tries to reveal the main spatial trends of redistribution of population inside the country and to find out the role of metropolitan cities here. Authors analyse changing emigration from Lithuanian municipalities to the

main metropolitan cities of the country. Multinodal urban structure of the country did not help to ensure even economic development and as a consequence settlement system of the country starts to change adopting to the new reality. Migration is the main process of this adoption and metropolitan cities are the main hotspots of this change. Number of migrants and amounts of redistributed income tax have been used for the revelation of migration flows from all municipalities to Vilnius, Kaunas and Klaipėda. The volumes of inner migration flows was constantly growing since 2004 till 2016, especially those directed to the capital city. The intensity of migrations to the metropolitan cities depend on location of a municipality and flows of emigrants drop fast with the distance. Municipalities, which are located far from all metropolitan cities have the strongest relations with Vilnius but these relations are weak (Vilnius attracts less than 10 % of all emigrants) and foreign emigrations are more intensive. The centralisation processes are very well expressed and the role of Vilnius in various fields of social and economic life is increasing. The findings, however, show that notwithstanding the growing dominance of Vilnius, the country withholds multi nodal development as Kaunas and Klaipėda continue to play role of interregional development centres concentrating better paid jobs and residents there as well. On the other hand, peripherization processes overtake remaining country, which is losing population at an impressive pace. Though in many cases the main cities play positive role directing their emigrants to municipalities located close to them, but more peripheral regions have very weak possibilities to reverse ongoing processes of depopulation in the near future.